

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON YILLARINDAKİ TÜRK KİMLİĞİ İNŞASININ SOSYAL İNŞACILIK TEORİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF TURKISH IDENTITY CONSTRUCTION IN THE LAST YEARS OF THE OTTOMAN EMPIRE WITHIN THE CONTEXT OF SOCIAL CONSTRUCTIONAL THEORY

Melek KAYMAZ MERT¹

Öz

Sosyal inşacılık, ana akım teorilere bir eleştiri olarak ortaya atılmış teorilerden biridir. Aktörler ve yapılar arasındaki sosyal ilişkinin her daim var olduğunu ve kimliğin böyle şekillendiğini, aktörler tarafından paylaşılan fikirlerin siyasi ve sosyal yapının bir belirleyicisi olduğu görüşüne sahip olarak sosyal inşacılık, sistemlerin kendiliğinden olan değil, inşa edilen sosyal yapılar olduğuna inanır. Bu noktada birçok kimlik siyasi aktörler tarafından çeşitli yollarla inşa edilmiştir. Ümmet temelli bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin kimliği yüzyıllar boyunca din üzerinden inşa edilmiştir çünkü çok ulusluluk ortak payda olarak dini temel almayı gerektirmiştir. 19.yüzyılda dünyada yayılan milliyetçilik akımlarının etkisi ile kimlikler daha çok milliyetler üzerinden tanımlanır olmuştur. Bu noktada İmparatorluğu bir arada tutarak dağılmasını önlemek amacıyla farklı görüşler ortaya atılmıştır. Osmanlılık ve İslamcılık kolektif bir kimlik yaratmak konusunda başarısız olunca, Osmanlı'da da çoğunluğu oluşturan Türk tebaa devleti daha çok Türk kimliği üzerinden tanımlanmış, ileri gelen devlet adamları devletin kurtuluşunu bunda bulmuş ve Türk kimliğini yeniden inşa etmeye çalışmışlardır. Bu anlamda Türkçülük Osmanlı'nın son dönemlerine damga vuran bir düşünce akımı olarak toplumsal ve kolektif kimliği Türk kimliği üzerinden tanımlayan bir düşünce akımı olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerindeki Türk kimliği inşasını sosyal inşacılık teorisi üzerinden değerlendirmek, bu bağlamda örnek olabilecek olayları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal inşacılık, Osmanlı, Türkçülük, Kimlik.

Abstract

Social constructivism is one of the theories that was put forward as a critique of mainstream theories. Having the view that the social relationship between actors and structures has always existed and identity is shaped in this way, and that the ideas shared by the actors are a determinant of the political and social structure, social constructionism believes that systems are social structures that are built, not spontaneous. At this point, many identities have been constructed by political actors in various ways. In the Ottoman Empire, which was an umma-based empire, the identity of the state was built on religion for centuries because multi nationality required a religious basis as a common denominator. In the 19th century, with the effect of nationalist movements that spread throughout the world, identities were defined mostly through nationalities. At this point, different views were put forward in order to prevent the disintegration of the Empire by keeping all nations together. When Ottomanism and Islamism failed to create a collective identity, the Turkish state, which constituted the majority in the Ottoman Empire, was defined mostly through the Turkish identity, and prominent statesmen found the salvation of the state in this and tried to reconstruct the Turkish identity. In this sense, Turkism, as a current of thought that marked the last periods of the Ottoman Empire, became a current of thought that defines social and collective identity through Turkish identity. The aim of this study is to evaluate the construction of Turkish identity in the last periods of the Ottoman Empire through the theory of social constructionism and to reveal the events that can be exemplified in this context.

Keywords: Social Constructivism, Ottoman, Turkism, Identity.

¹ Öğr. Gör. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yıldırım/Bursa, melek.mert@btu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9027-7780

1. Giriş

Sosyal inşacılık,1980 sonrası siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinine girmiş, Soğuk Savaşın sona ermesi ile geleneksel teorilerin açıklayamadığı olayları, farklı biçimlerde açıklamayı başarmış bir teori olarak önemini ve varlığını sürdürmektedir. Bu teori devlet politikalarının kimlik ve çıkarlar gereği inşa edilen politikalar olduğunu savunmaktadır. Sosyal inşacılık, Uluslararası İlişkiler disiplininin tamamını sosyal bir inşa olarak görür ve uluslararası ilişkilerin sosyal boyutlarını vurgular. Toplumsal gerçeklikler inşa edilen gerçekliklerdir.

Sosyal inşacılık sıklıkla kimlik kavramına vurgu yapar çünkü teorinin temel amaçlarından biri, kimlik ve çıkarların nasıl oluştuğunu göstermektir. Devletlerin kimlik ve çıkarlarının değişmeyen bir yapıya sahip olduğunu iddia eden realizmin aksine, bireysel aktörlerin kimliklerinin inşa edildiğini ve değişebildiğini savunur. Bir toplumda yaşayan bireyler sosyal varlıklar olarak kendi kimliklerini yapılandırır. Dolayısı ile hem bireyler hem devletler sosyal birer yapılar olarak varlıklarını sürdürürler.

Başat aktörler olarak devletler bir toplumda tarihsel süreçte yaşanan değişimler paralelinde ortak bir kimlik inşa etme çabasına girebilirler.19.Yüzyılda Fransız ve Amerikan devrimlerinin akabinde yayılan milliyetçilik fikirleri birçok devlette ulus devlet inşa etme sürecini başlatmıştır. İmparatorlukların çok dinli, çok dilli ve çok uluslu yapısı ulus devlet oluşturma sürecini zorlaştırmıştır. Bu noktada devletler kolektif bir toplumsal kimlik yaratmaya çalışarak, birlik ve bütünlüğü sağlamanın yolunu aramışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaya başladığı yıllarda ileri gelen devlet adamları, aydın ve düşünürlerde böyle büyük bir İmparatorluktan nasıl kolektif bir kimliğe sahip toplum yaratacaklarını düşünmüşlerdir. Bu noktada ortaya atılan Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi fikirler önemli ortak kimliği oluşturmaya yetmemiştir. Balkan savaşları sonrasında ayrılıkçı hareketler başlamış, birçok azınlık bağımsızlığını elde etmiştir. Aynı şekilde Arapların izlediği politika İslam dini zemininde oluşacak ortak kimliğe zarar vermiştir. İşte bu noktada dağılan İmparatorluktan geriye kalan çoğunluk olan Türklerin birlik ve beraberliğini sağlamak ve vatani kurtarmak için bazı aydın ve bürokratlar tarafından Türkçülük fikri ortaya atılmıştır. Diğerleri arasında daha çok rağbet gören bu fikir, birçok edebi eser, basın yayın organı ve sivil toplum çalışmaları sayesinde toplumda inşa edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı da II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı İmparatorluğunda devletin kurtuluşu olarak görülen ortak kimlik inşasında özellikle Türkçülük fikrinin ne şekilde yer ettiğine açıklık getirmek olmuştur.

2. Yöntem

Bu çalışmada verilerin çözümlenmesini ifade eden doküman analiz tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Bu yöntem sayesinde, konu ile ilgili basılı ve elektronik belgeler, sistemli bir biçimde incelenmektedir. Nitel araştırmada kullanılan birçok yöntem gibi, doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir fikir oluşturmak ve konu hakkında ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008)

3. Bir Teori Olarak İnşacılık

Uluslararası ilişkiler disiplininde dört tartışmanın varlığı söz konusudur:1920-1930 arası idealizm ve realizm,1950-1960 arası gelenekselciler ve davranışçılar arasındaki yöntemsel tartışmalarla ilgilidir. 1980 yılı rasyonalizm ile düşünümsel (reflektivist) kuramlar

ve son olarak 1990'ların sonunda yaşanan dördüncü büyük tartışma rasyonalizm ve inşacılık arasındadır (Küçük, 2004: 356). Paradigmalar arası tartışmanın ana eksenini oluşturan üçüncü büyük tartışma- 1980'lerde uluslararası ilişkiler alanında rasyonalistler ve erken dönem eleştirel teorisyenler arasında olmuştur. Bu süreçte, rasyonalistler-yapısalcılar tartışması yavaş yavaş eleştirel uluslararası teorinin yönlendirmesi ile inşacı görüşe doğru yönelmiştir (Jung, 2019: 1).

Sosyal inşacılık teorisinin uluslararası ilişkilere gelişi, realizm ve liberalizm gibi geleneksel teorilerin açıklayamadığı bir olay olan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ilişkilendirilmektedir. Devlete baskın ve yoğun bir şekilde odaklanan geleneksel teoriler, bireylerin failliklerini gözlemlemek için fazla alan açmamıştır. Ne de olsa Soğuk Savaş'ın sona ermesini sağlayan, devletlerin veya uluslararası kuruluşların değil, sıradan insanların eylemleri olmuştur. Bu teori, dünyanın aktörler tarafından inşa edildiğini savunmaktadır (Onuf ve Klink, 1989: 34). Aktörler, eylemleri ve etkileşimleri aracılığıyla uluslararası ilişkilerin doğasını sürekli olarak şekillendirmektedir.

Soğuk Savaşın bitmesi ile artan post-pozitivist yaklaşımların en önemlilerinden biri sosyal inşacılık olmuştur. İnşacı yaklaşıma göre; bireylerin kendi algı ve anlayışlarından bağımsız bir siyasi gerçeklik yoktur. Sosyal dünya bireylerin dışında kalan somut bir dünya değildir. Dünya bireylerin içindedir. Bu sayede insanlar içinde yaşadıkları dünyayı kendileri inşa ederler. Bunlardan yola çıkan bu görüş küresel siyasette aktörler ve yapılar olduğunu ileri sürer. Bu ikisi arasındaki ilişkiye inançlar, değerler ve varsayımlar etki eder.

Sosyal inşacı teorisinin en etkili teorisyenlerinden biri olan Alexander Wendt, "Anarşi Devletlerin Onan Anladığıdır: Güç Politikalarının Sosyal İnşası" (Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics) adlı makalesinin yayınlanması, Wendt'i uluslararası ilişkilerde yapılandırmacılığın önde gelen düşünürü haline getirdi. Geniş anlamda yapılandırmacılık, uluslararası politikanın temel unsurlarının sosyal yapılar olarak tasavvur edildiği teorik bir çerçevedir. Yapılandırmacılar için güç, normlar, çıkarlar ve hatta kimlik gibi unsurlar, uluslararası aktörlerin davranışlarını tek yönlü olarak belirleyen değişmez gerçekler değildir. Bunun yerine, sistem bu davranışlar tarafından şekillenir (Wendt, 1992: 12). Bir diğer sosyal inşacı düşünür Adler ise Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık: Kaynaklar, Katkılar ve Tartışmalar (Constructivism in international relations: sources, contributions, and debates) adlı eserinde maddi dünyanın insan eylem ve etkileşimleri ile şekillendiğini dolayısıyla sosyal gerçekliğin inşa edildiğini ifade etmiştir (Adler, 2013: 23).

Alexander Wendt'in "Anarşi aktörler ondan ne anlıyorsa aslında odur" iddiası bu düşüncenin temellerini oluşturur. Burada önemli nokta; meselelere yaklaşımın nesnel değerlerle değil, bir dizi gelenek, görenek ve duygular gibi öznel yaklaşımlarla olduğudur (Heywood, 2011:107) Bu görüş, insanın sosyal bir varlık olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Yani birey çevresiyle ve doğayla ilişki ve etkileşim hâlinde olan sosyal bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Söz konusu ilişki ve etkileşim süreci, belli bir sosyal yapı içerisinde ve bazı kurallara bağlı olarak, amiller ve kurumlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir (Lapid, 1989:235-254). Bu yüzden uluslararası politikayı daha iyi anlayabilmek için de öncelikle bahsi geçen bu iletişim ve etkileşim sürecinin siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplininde nasıl cereyan ettiği önemlidir.

Sosyal inşacılığın en önemli konusu, kimlikler ve çıkarlardır. Devletlerin diğer aktörlerle etkileşim yoluyla sosyal olarak inşa edilen çoklu kimliklere sahip olabileceğini savunan bu teori, kimliğin, bir aktörün kim olduklarına dair bir anlayışı ifade ettiğini ileri sürer. Kimliklerin çıkarları ve eylemleri oluşturmaktadır. Örneğin, küçük bir devletin kimliği ile büyük bir devletin kimlik ve çıkarları birbiri ile aynı olamaz. Küçük devlet, hayatta kalmaya daha fazla odaklanırken, büyük devlet, küresel siyasi, ekonomik ve askeri meselelere

hâkim olmakla ilgilenir. Sosyal inşacılık için bir diğer önemli kavram, sosyal normlardır. Bunlar genellikle “belirli bir kimliğe sahip aktörler için uygun bir davranış standardı” olarak tanımlanır (Katzenstein 1996: 5). Belirli bir kimliğe uyan devletlerin, o kimliğe ilişkin normlara uyması beklenir. Bu fikir, bazı davranış ve eylemlerin diğerlerinden daha kabul edilebilir olduğu beklentisiyle gelir. Bu süreç, aktörlerin bu davranışın uygun olduğuna inandıkları için belirli şekillerde davrandıkları “uygunluk mantığı” olarak da bilinir (March ve Olsen 1998: 951–952).

3.1 Sosyal İnşacılıkta Kimlik Kavramı ve Devlet

Farklı bilim dallarının ilgi alanlarından biri olan kimlik, siyasetten kültüre, hukuktan dine birçok alanda kullanılan ve oldukça değişken bir yapıya sahip bir kavram olarak geçerliliğini korumaktadır. Kimlik, daha çok sosyal ilişkiler ile birlikte anılmaktadır. Sosyolojik olarak tanımlandığında bireyin kendini ve ötekini tanımlamasının bir biçimi olan kimlik kavramı, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplini içerisinde devletleri tanımlamak için kullanılabilir (Alpman, 2018: 3). Martha Finnemore, “insani Müdahale Normlarını İnşa Etmek” (Constructing Norms of Humanitarian Intervention) adlı makalesinde, devletlerin önce kendi kimliklerini belirlediklerini ve sonra kendi kimliklerine uygun bir şekilde çıkarlarını ortaya koyduklarını ve iç ve dış politikalarını bu şekilde belirlediklerini ifade etmiştir (Finnemore, 1996:153).

Anthony D. Smith kimlik kavramını ikiye ayırmıştır: Bireysel ve kolektif Kimlikler. Bireysel kimlikler, bir bireyin sahip olduğu aile, cinsiyet ve sınıf gibi özellikler olarak tanımlanabilir. Kolektif kimlik ise daha çok milli bağlardan oluşmaktadır. Bu tür toplumsal kimlikler nesilden nesile aktarılır ve bir aidiyet duygusu üretir. Oluşan bu kolektif bağ bir toplumda yaşayan vatandaşlar için önemli bir bağ olarak kalır (Smith,1989). Kolektif kimlik belirli bir alanda sınırları belli bir kültürel topluluğun sahip olduğu kimlik olarak adlandırılmaktadır. Bu kimlik, din, ulus ya da etnisite şeklinde bütünleşmeyi ifade edebilir. Kolektif kimlik, çoğunlukla ortak bir geçmiş ile oluşur. Bireyler bu ortak geçmişle ortak bir kimlik oluşturarak, beraber yaşamayı öğrenirler ve bu bireysel kimliklere nazaran daha büyük önem arz eder (Özdil, 2017:384).

19.yüzyılda modern bir devlet biçimi olarak ulus-devletlerin ortaya çıkması ile ulusal kimlik oldukça sık kullanılan bir kavram olmuştur ve bu kolektif bir kimliğe işaret eder. Bu yüzyılda Fransız ve Amerikan devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik fikirleri, imparatorlukların yıkılarak ulus-devletlerin kurulmasına sebebiyet vermiştir. Ulus-devletler yıllardır savaşlarla boğuşan imparatorlukların ve imparatorluk bünyesinde yaşayan bireylerin otoriter ve monarşik rejimler içerisinde yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlara karşı bir çözüm getirmiştir. Bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireylerin arasında bir topluluk ve aidiyet duygusunun ulus temelli olarak yeniden oluşturulması çabası bu yıllarda oldukça büyük önem arz etmiştir. Bu çaba, kolektif bir kimliği ‘ulus’ çatısı altında oluşturma çabasıdır. Günümüzde de her ne kadar bazı değişimlere uğrasa da de devlet modelleri içerisindeki en güçlü siyasal yapı ulus devlet yapılarıdır (Guibernau, 2004: 160).

Ulus-devleti destekleyenlerin bir toprak parçası üzerinde bütünlüğün ve tutarlılığın gerçekleşmesi çabası olarak gördükleri bu kavram, ortak bir kimlik duygusuna sahip, ortak bir tarih, dil, inanç gelenek ve göreneği paylaşan, ortak çıkar ve kuşkuyla birbirlerine bağlanan ve aynı erklere sahip insanların oluşturduğu bir siyasi topluluk olarak varlığını uzun zamandır sürdürmektedir. Böyle bir sistem içerisinde devletler, kendi meşruiyetini sağlayacak kuramsal ve kavramsal düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada devlet meşruiyetini ulustan alır (Yurdigül, 2007: 79). Diğer bir deyişle, Ulus-devlet kurgusunda toplumu temsil eden devlettir ve ulus devleti temsil eden ortak bütün kavramlara hizmet eder. Böylece ortak bir amaç ve

ülkü ile beraber yaşamaya karar vermiş insanların oluşturduğu ulus, ulus devletin temelini oluşturan en önemli yapılanmadır.

4. Osmanlı İmparatorluğu ve Kimlik Kavramı

Osmanlılar, tarihin en uzun ömürlü, en güçlü ve en büyük imparatorluklarından birini kurmuş, altı yüzyıldan fazla bir süre varlığını sürdürmüş ve on üçüncü yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın başlarına kadar kesintisiz bir hanedan tarafından yönetilmiştir. İmparatorluk, bugün Güneydoğu Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika olarak bilinen bölgelere yayılmıştır. Viyana'nın doğu kapılarından, doğuda İran sınırlarına, batıda Fas, kuzeyde Karadeniz'e ve güneyde Arabistan'a kadar uzanan oldukça geniş bir imparatorluk olmuştur.

Osmanlı devlet modeli 'millet'lere dayanıyordu. Türkçe 'de 'millet' kelimesi, 'ulus' anlamına gelse de Osmanlı İmparatorluğu'nda 'cemaat' teriminin eşanlamlısı olarak kullanılıyordu. Millet, tek dine inananların oluşturduğu bir teşkilat olarak hukuki statüsü olan ve Padişah tarafından korunan bir topluluktu. Padişah bütün milletleri ahidname ile himayesine almıştı. Her millet, kendi sosyal, kültürel ve ekonomik çevrelerinde, Osmanlı padişahının hâkimiyetini kabul ettikleri sürece, kanunlarını koyabilecekleri ve vergileri dağıtabilecekleri şekilde geniş bir özerklik içinde yaşıyordu. Müslümanlar Türk, Arap, Çerkez, Kürt, Arnavut ve Boşnaklardan oluşuyordu ve millet-i hâkime (egemen millet) olarak çoğunluğu oluşturuyorlardı. Diğer milletler Rumlar, Ortodokslar, Yahudiler ve Ermeniler gibi Müslüman olmayan topluluklardı. Osmanlı İmparatorluğu, sadece bu farklı milletlerin sosyo-kültürel bir koleksiyonu değil, aynı zamanda onların bir sembolüydü (Karpas, 2002: 98).

Çok uluslu, çok dinli ve çok dilli bir imparatorluk olarak Osmanlı 'da kimlik kavramını açıklamak çok kolay değildir ancak kolektif bir kimliğin daha çok İslam dini üzerinden oluştuğunu ifade etmek şarttır. İslam ve Osmanlı devleti her daim uyum içindeydi. Bu kapsamda Osmanlı devletinin bir 'Müslüman devleti' olduğunu söylemek doğru olacaktır. Aslında, Osmanlı'da devlet adamı olmanın ilk şartı Müslüman olmaktı. Bu bağlamda iyi bir 'Osmanlı' olmanın olmazsa olmazı Müslüman olmaktı. Osmanlı'da İslam doktrinine uyan ve iyi bir Müslüman olanlar ancak devlet kademelerinde önemli yerlere gelebilirlerdi (Ortaylı, 2010: 23).

Osmanlı Devleti çok uluslu olsa da kurucu unsuru veya 'temel oyuncusu' Türkler olmuştur. Batı dünyası her daim Osmanlı'yı Türk olarak tanımlamaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nde tebaa anlayışı Türk olmak ya da olmamak üzerinden değil, Müslüman olmak üzerinden şekillenmiştir.

Türkler Osmanlı İmparatorluğunun çok önemli bir kısmını oluşturuyordu. İlber Ortaylı (1999: 27)'e göre; Osmanlı İmparatorluğu bir Türk İmparatorluğu'dur. Adının bir hanedan ismini taşıması sadece bir İslam devleti geleneğidir. Osmanlı'da devlet dairelerinde Türkçe konuşulur, ordudaki ve bürokrasideki dil Türkçedir. Osmanlıca daha çok bürokratik bir dil olarak kullanılmış ancak halk çoğunlukla Türkçe konuşmuştur. İmparatorluk parçalandığında geriye Türkler ve Türkçe kalmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen Türkler arasında ortak bir kimlik oluşmamıştır çünkü ortak kimlik Müslümanlık üzerinden tanımlanmıştır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde bu durum farklılaşacaktır.

4.1 Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Kimlik Arayışları

Osmanlı İmparatorluğu 19 yüzyıla gelindiğinde yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalınca, bir dizi ıslahatlar gerçekleştirmiş, devletin kurtuluşu için farklı görüşler ve çözüm yolları ortaya atılmıştır. Bu çözüm yollarının ilki Osmanlıcılık fikri ile bir Osmanlı kimliği oluşturmak ve bu şekilde bütünlüğü sağlamak olmuştur. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı

bu anlamda önemli reformlar arasında kabul edilmektedir. Bu fermanlara ile İmparatorluk toprakları üzerinde yaşayan herkese tek vatandaşlık statüsü verilmiştir. Fransız ve Amerikan Devrimlerinin milliyetçilik ve ulus devlet fikirlerini oldukça yaygın hale getirdiği dünya düzeninde, Osmanlı'nın amacı azınlıkları İmparatorluğa bağlamak ve onların bağımsızlık düşüncelerinin önüne geçmek olmuştur. Ancak özellikle Balkanlar'da Sırp azınlık ayaklanması ile başlayan sürecin önüne geçilememiştir. Ayrıca İslahat fermanı ile azınlıklara verilen ayrıcalık, Osmanlı'da yüzyıllardır var olan millet sisteminin sona ermesi demektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde devletin kurtuluşu için ortaya atılan fikirler arasında gelen Osmanlıcılık daha öncede belirtildiği üzere, bir kimlik inşa projesiydi. Padişah II. Mahmut'un "Ben tebaamdaki din farkını cami, havra ve kiliselerde görmek isterim" sözünde bütün tebaayı Osmanlı kimliği altında birleştirme çabası yatıyordu (Karakaş,2006:64). Osmanlı devlet adamları ve aydınları, Avrupa'da yayılan milliyetçilik fikirlerinin İmparatorluğun bekası için tehlike yaratacağını sezerek böyle bir üst kimlik inşa etmek istemişlerdi. Osmanlı kavramı eskiden bir hanedanı ifade ediyorken, artık bir milleti ifade etsin isteniyordu. Bu siyaset anlayışı Balkan Savaşlarına kadar sonuna kadar devam etmiştir. Dolayısı ile bu yıllarda oluşturulmaya çalışılan Osmanlı kimliği toplumda ortak bir kimlik haline gelememiştir çünkü bir Osmanlı bireyi oluşturulamamıştır Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün tebaasını eşit vatandaş olarak fikri, 1876 Anayasası hukuki zemine oturtulmuştur. Buna rağmen, azınlıklar arasında baş gösteren milliyetçilik fikirleri, daha sonraları Türkler tarafından da benimsenmiş, Osmanlı vatandaşlığı fikri kabul görmemiştir (Uzun, 2010: 253).

Osmanlı'nın tebaayı birleştirme ve dağılmaktan kurtulma çabalarından biri de İslamcılık olmuştur. İslamcılık; İslam dünyasını Batı sömürsünden kurtararak, İslam'ın hâkim olduğu yerlerde ortak bir din kimliği altında Müslümanları birleştirmek ve ümmet fikrini canlandırmak çabasının adıydı. Bu görüşü benimseyenlere göre, Osmanlı, manen ve madden kalkınmak, eski gücüne ve ihtişamına sahip olmak için gerçek anlamda İslamiyet'e dönmelidir. Bu doğrultuda Batı'nın teknolojik gelişmeleri ülkeye getirilse bile, kültüründen etkilenilmemeli, İslam dini ve gereklerinden hiçbir şekilde taviz verilmemelidir (Taş ve Göksuçukur, 2019: 463). Ancak I. Dünya Savaşı sırasında Müslümanlar arasında gerçekleşen ayrılıklar II. Abdülhamit döneminin bu politikasının başarısızlığını ortaya koymuştur. Ayrıca Müslüman unsurlar arasında Arapların ve Arnavutların ayrılıkçı tavır takınmış olmaları, Müslümanların ortak kimlik inşası çabasına sekte vurmuştur.

Bu dönemde Batıcılık, yine bir ortak kimlik inşa etme çabasının ürünü olan bir görüştü. Osmanlı devletinin o yıllarda yaşadığı sorunlar, ülkenin aydın kesimini farklı çözümler aramaya itmiştir. Bu çözümlerden biri, devlette ve toplumda Batıya dönük yenilikler yapmaktır. Batılılaşma hareketleri olarak adlandırılan bu girişim, Batıdaki yenilikleri takip etmek ile ilgiliydi. Batılılaşma hareketinde ilk göze çarpan aydınlar arasında Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal öne çıkıyordu. Dünyadaki gelişmeleri takip eden aydınlar, Osmanlı'da da bu tarz gelişmelerin olması gerektiğine inanıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlük içinde hayatını sürdürmesinin oldukça meşakkatli olduğu o yıllarda, bunca farklılığın olduğu bir ülkede birlik ve ortak kimlik oluşturmak en önemli sorundu. Batıcılık, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi ortak kimlik inşasının yollarından biri olarak düşünülüyordu. Özellikle Genç Osmanlılar ilerlemenin ancak Batıya dönmek ile olduğunu savunuyorlardı. Çünkü Osmanlı'nın geri kalmışlığının Batıdan bihaber olmakla ilgili olduğunu ve bu yüzden yapılması gerekenin Batının ilerlemesini sağlayan siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik gelişmelerin Osmanlı ülkesine getirilmesi olduğuna inanıyorlardı (Atasoy, 2019:20).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bazı aydınların ve devlet elitlerinin inşa etmeye çalıştığı en önemli unsur Türk kimliği olmuştur. Türk kimliğinin inşa edilmesi daha

çok modernite ve Batılılaşma süreci ile ilgili olmuştur ki bu da ulus devletlerin ortaya çıkması ile yakından ilgilidir. Ulus devletler modernitenin bir sonucu olarak Avrupa'da 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Modernite kavramı 19.yüzyıl hatta öncesinde Avrupa'da başlayan bilimsel gelişmeler akabinde ortaya çıkan siyasi, sosyal ve kültürel alanda gerçekleşen köklü değişiklikleri kapsayan geniş bir kavramdır. Modernite Coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform, Sanayi Devrimi gibi kavramlarla yakından ilgilidir. Rönesans ve Reform ile başlayan Aydınlanma hareketi akılcı düşünceye vurgu yapmıştır. Bireysel ve toplumsal yaşam, aklın ve bilimin önderliğinde yeniden biçimlenmiştir. Akılcılık, bireyselleşme, laiklik, demokrasi ve ulus devlet 19.yüzyılda İmparatorlukların varlığını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Böyle bir siyasi ortam içerisinde, imparatorluklardan homojenliğe doğru geçişin gerçekleşmesi ulus devletlerin inşasında bir kolaylaştırıcı olmuştur.

Dinin referans alınarak kolektif bir kimliğin oluşturulduğu Osmanlı Devleti'nde, 19.yüzyılda ortaya çıkan ulusçuluk düşüncesi temelinde yeni bir kolektif kimlik inşa edilmek istenmiştir. Bu tam olarak ümmetçiliğe karşı ulusçuluk olarak adlandırılabilir. Bu noktada Türk milliyetçiliği ortak bir zemin olmuştur. Bu süreçte gerekli olan şey bireyler arasında oluşturulmuş kimlik ve çıkar yapılarıdır. Karşılıklı etkileşim yoluyla kendi kimliklerini ve çıkarlarını tanımlayan topluluklar, kalıcı sosyal yapılar meydana getirmektedir (Wicker, 2020: 35). Osmanlı'da da bu süreç bireyler arasında oluşmuş yeni bir sosyal yapıyı ortaya çıkarmıştır.

4.2 Bir Ulus İnşası ve Türkçülük

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ulus inşa süreci Türkçülük düşüncesi temelinde gerçekleşmiştir. Türkçülük düşüncesini yönlendiren ise daha çok Balkan Savaşları olmuştur. 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları birçok açıdan önemlidir. Bu savaşların Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminin sonlarına yaklaşıldığını göstermesi yanında, ideolojik olarak ta kurtuluşun Türkçülükte aranmasının öne açılmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanları ile gerçekleşen değişiklikler Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına zemin hazırlaması ile Balkanlarda kargaşa çıkmış ve çıkan Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Balkanlardaki hâkimiyetini kaybetmeye başlamıştır. Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan ve Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmeleri, vatan kaybetmenin ne demek olduğunu devlet elitine ve aydınlara göstermiştir.

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Türk olmayan unsurlar arasında çıkan ayrılıkçılar ve ayaklanmalar, Türk milliyetçiliğini tetikleyen ve devletin kurtuluşunu Türklerde gören anlayışı doğurmuştur. Hıristiyan ve Türk olmayan Müslümanların ayrılıkçı çabalar içine girmeleri, ülkede ileri gelen aydınların daha önce denenmiş ve işe yaramamış kimlik inşa etme fikirleri yerine, kendi etnik unsurları temelinde bağlandıkları fikir olan Türkçülük, daha sonra ulus-devlet inşa sürecinde de önemli bir fikir olmuştur (Koroğlu, 2004:67). Bu bağlamda savaşların ulusların ortak kimlik inşası konusunda etkili olduğunu da ifade etmek gerekir çünkü savaşlar ulusal dayanışmalar ile kazanılır. Örneğin Balkan Savaşlarından sonra azınlıkların ayrılması ile bir Türk ulusu kimliği yavaş yavaş oluşmaya başlamış, Kurtuluş Savaşı ile de Türk ulusunun yeniden doğuşu gerçekleşmiştir. Balkan Savaşları sonucunda yaşanan büyük toprak kayıpları yüzünden devleti yeniden inşa etmek zorunda kalan Türkler için vatan kavramı farklı bir hal almıştır (Alpay, 2019: 23).

Türkçülüğün bir kolektif kimlik olarak inşa edilmesi için birçok yol izlenmiştir ve bu konuda öne çıkan düşünürlerin çalışmaları oldukça önemlidir. Bu konuda öncelikle Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsetmek gerekir. Jön Türkler (Young Turks) Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in otoriter rejimine karşı devrimci bir harekete öncülük eden ve anayasal monarşiyi ülkeye getirmeyi başaran genç ve aydın bir kitleden oluşan bir gruptu. İktidara gelmelerinin ardından Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme

sürecinde yeni bir Türk milliyetçiliği ruhunu destekleyen faaliyetlerde bulundular. Jön Türkler, Türklerin asıl unsur olduğu bu devleti, Avrupa’da yaygın bir biçim olan etnik-ulus modeline dönüştürmeye çalıştılar. Kendileri dinsel grupların hükümet üzerindeki etkisini yok etmeye çalışarak seküler bir yapı ve Türkçülüğün ön planda olduğu bir kimlik inşa etmeye çalıştılar (Karpas, 2001: 153).

Jön Türk hareketinin farklı muhalif unsurlarını içinde barındıran İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Batılı tarzda eğitim alan düşünürlerin kurduğu ve Meşrutiyetin ilanında etkili olan cemiyettir. Cemiyetin ideolojisini tahmin etmek zor olsa bile, üyelerinin arasında Türk milliyetçilerinin çokluğu bilinmektedir. Örneğin Cemiyet’in kurucularından olan Ahmet Rıza Bey, İttihat ve Terakki’yi ‘halis bir Türk ve Müslüman cemiyeti’ diye adlandırmıştır. Fethi Okyar’a göre de Cemiyet ‘O günün şartlarında dillendirilemeyecek kadar’ Türk milliyetçisiydi (Okyar,1980: 23).

İlk olarak azınlıkların desteğini kaybetmemek için Türk milliyetçisine vurgu yapmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kimlik inşa etme biçimini, bu cemiyetin bir üyesi olan Ömer Seyfettin’in sözlerinden anlamak mümkündür. “Bugün Türklük savunucuları, Osmanlı bayrağı altında Türklük konusunda şuursuz bir yaşam süren Türklere milli bir vicdan kazandırmak, böylece İslam evrenselliğine güçlü bir unsur dâhil ederek, Osmanlı saltanatı altında bu iki unsuru birleştirmektir. Milli dil olarak Türkçe’nin ve milli tarihin unutulmaması bizim için en önemli unsurlardır. Bu unsurları unutmamızdan dolayı milletimizin ismi olan ‘Türk’ adı kullanılmaz olmuştur. Osmanlı Devleti bir Türk ve İslam Saltanatıdır. Onun için manevi birliği teşkil eden bir Türklük ve İslamcılık Osmanlı İmparatorluğunun muhtaç olduğu birliğe ulaştıracaktır. Osmanlıyı parçalanmaktan ancak Türklerin milli bir amaca sahip olmaları kurtaracaktır.” (Seyfettin, 1971: 27).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Türkçülük fikrine daha fazla yöneldiği yıllar, II. Meşrutiyet’in ilan edildiği yıllara tekabül etmektedir. . Bu tarihlerde Balkanlarda ve Anadolu’da Ermenilerin çıkardıkları isyanlar ve örgütlenmeler, Cemiyet’i Türk ve Müslümanların hâkim olduğu Anadolu topraklarında halkı Türk kimliği altında birleştirme yolunu bir kurtuluş çaresi olarak görmeye itmiştir. Bu yaklaşım, Cemiyet’in basın kanadındaki önemli temsilcisi Hüseyin Cahit tarafından şöyle ifade edilmiştir “İttihat ve Terakki’nin Türkçülüğten başka çaresi kalmamıştır (Semiz,2014: 223). Belli ki bundan sonra İmparatorluğu yönetecek olan Türklerdir ve bu nedenle, Türkçülük düşüncesi makul olandır”. Cemiyette, Türkçülük fikri önem kazanmaya başladıktan sonra, özellikle Balkanlar ve Ortadoğu’da azınlıkların ayaklanmaları üzerine gerekli görüldüğü takdirde zor kullanma yoluna da gidilmiştir. Çıkarılan Cemiyetler kanunu ile etnik ya da dini temelli herhangi bir derneğin kurulmasına müsaade edilmemiştir. Hatta Rum ve Ermenilere ait derneklerin hepsi kapatılmış; “Şekavet ve Mefsedetin (bozgunculuk) Men’i adlı kanunla Balkan komitacıların silahlanmasının önüne geçilmeye çabalanmıştır (Lewis,1984:217).

Türk milliyetçiliğinin 18 ve 19.yüzyılda nasıl geliştiği ve Türklük kimliğinin nasıl inşa edildiği ile ilgili çalışmalar yapan François Georjeon, Türk milliyetçiliğinin 19.yüzyıla kadar uykuda olduğunu; ancak bu yüzyıl ile birlikte İmparatorluk içinde gayrimüslim tebaa arasında artan milliyetçilik fikirlerinin ve onun akabinde gelen ayaklanmaların bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında veya sınırlarının dışında yaşayan Türk aydınların İmparatorluğu kurtarmak amacı ile Türkçülüğe sığındıklarını ifade etmiştir (Georjeon,1980: 23-35).

Bu bağlamda, bazı devlet adamlarının ve aydınların Türkçülüğü bir kolektif kimlik olarak inşa etmeye çalışmaları uyguladıkları ya da öne sürdükleri politikalar önem taşımaktadır. Önemli bir şair, düşünce adamı ve bürokrat olan Ziya Gökalp dilinin bütün imkânlarını kullanarak edebi eserlerinde Türkçülüğü ön plana çıkarmıştır. Kendisi

Türkçülüğün kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ziya Gökalp, Türkçülüğü Türk milletini yükseltmek olarak tanımlamış, bu düşünceyi milli kültürü aramak olarak adlandırmıştır. Ziya Gökalp Türkçülüğün ve milli ortak kültürün inşasında 'lisan' a çok önem vermiştir. Lisan bir millet için en önemli temeldir. Dilde Türkleşme olmazsa kesinlikle birliktelik sağlanamaz ve vatan parçalanır. Kendisi Türkçe'nin Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması ve sadeleştirilmesi gerektiğine inanmış ve bu bağlamda eserlerinde arı bir Türkçe kullanmaya özen göstermiştir. Ziya Gökalp'in eserlerinde Türkçülük her daim ayrı bir yere sahip olmuş, Türk toplumunun ortak kültürü, geçmişi ve geleceği üzerine yoğunlaşmıştır (Gürsoy ve Çapçioğlu, 2006: 25).

Ziya Gökalp'in izinden giden önemli bir düşünür olan Nevzat Kösoğlu'na göre, Türk kültürünün inşası 'iman' çerçevesinde gerçekleşmiştir. O imanla hareket eden bir toplum zaten kendi öz kültürünü inşa edecek ve milli şuurunu muhafaza edecektir. O iman, Müslüman Türk milletinde zaten hep var olmuştur. Dolayısı ile Türkler hiçbir zaman başka medeniyetler içerisinde yok olup gitmemişlerdir. Kendi ifadesi ile "Zengin bir fikir ve ölçü birikimine sahip olduğu halde, imanı zayıf olan toplumlar, meyve vermeden dökülen çiçekler gibidirler. Türkiye'de bu coşkun iman hep var olmuştur. Türk kültür coğrafyası hiç olmadığı kadar birbirine yakındır. Eğer bu iman coşkusu, kaybolmadan devam ederse, zengin ve sağlıklı bir fikir muhtevasına her daim sahip olacağız. Ümidimiz ve duamız, Türk kültürünün yeni bir döneme girmesidir. "Onun düşüncesine göre Türk kimliği bir ırktan ibaret değildir. Türk kültürü içerisinde yüzyıllardır uyum içerisinde yaşayan bütün halklar Türk'tür (Kösoğlu,1996: 83).Nevzat Kösoğlu'nun milliyetçilik anlayışı ortak bir kültür ve iman etrafında birleşmek üzerine kuruludur. Irk temelinde değil, kültür temelinde bir milliyetçilik anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da ulus-devlet yaratma çabaları içerisinde kendine yer bulmuştur.

Türk kimlik inşası sürecinde sadece Osmanlı sınırları içerisinde değil, ülke sınırları dışında yetişen aydın ve yazarlarında katkısı olmuştur. Örneğin; Rusyalı Türk aydınlar, Osmanlı topraklarında büyümedikleri için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir duygusal bağ geliştirmemişlerdir. Bu sebeple hem İmparatorluğun son döneminde, hem de yeni Türkiye'nin inşasında İmparatorluk sınırları içinde yetişen aydınlara göre daha tarafsız bir tutum sergilemişlerdir. Rusya'da o dönemde hâkim olan Panslavizm düşüncesinden etkilenmiş olmaları, milli değerlere olan bağlılıklarını da kuvvetlendirmiştir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Sibiryaya, Kafkasya ve Orta Asya'da Türklerin yaşadığı topraklar, çoğunlukla Rusya'nın egemenliği altındadır ve Ruslar bu bölgelerde yaşayan Türkler üzerinde Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikası izlemişlerdir. Böyle bir ortam içerisinde Türk aydın ve yazarlar Türk ve Müslüman kimliğine sıkı sıkı sarılmışlardır. Rusya topraklarında ve Türklerin yaşadığı bütün coğrafyalarda Türklük bilincini yaymaya çalışan aydın ve yazarlar arasında Yusuf Akçura, İsmail Gaspiralı, Zeki Velidi Togan, Ahmet Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzade gibi aydınlar vardır (Eşki,2016: 16-37).

1876 yılında Rusya'da Simbir şehrinde doğan Yusuf Akçura'nın Türkçülük ile ilgili fikirleri İstanbul, Rusya ve Fransa'da geliştirmiştir. Rus Parlamentosunda Türklerin haklarını korumak için çalışmalar yapmış, "Kazan Muhbiri" adı altında bir gazete çıkararak Türklerin kimlik bilincini uyandırmaya çalışmıştır. Ayrıca bu amaç uğruna Türk Ocağı'na kadar giden birçok derneğin kurulmasına öncülük etmiştir. "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi bu anlamda yazdığı en önemli eserlerden biridir. Osmanlı'nın son döneminde içinde bulunduğu durumdan nasıl çıkabileceğini sorguladığı bu çalışmasında, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları üzerinde durmuştur. Osmanlılık ve İslamcılığın güçlü bir siyasi birlik oluşturamadığını, yaşanan ayaklanmaların göstermesi üzerine, kurtuluş çaresini Türkçülükte görmüştür. Bu sebeple İmparatorluk bünyesinde yaşayan Türkler arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi gerektiğine inandığını ifade etmiştir (Akçura,1976: 47).

Gazeteci, yazar ve siyaset bilimci olan İsmail Gaspıralı ise Kırım'da doğan bir Tatar Türkü olarak Rusya hâkimiyetindeki bütün Türklere hizmet etmiş, dünyadaki bütün Türklerin birleşmesi için çabalamıştır. 'Rus olmayan milletleri eğitmek ve Rusluk bilinci aşlamak' üzerine kurulu olan Rus eğitim sisteminin Türkleri asimile etmeye çalıştığının farkında olan İsmail Gaspıralı, Türkleri uyandırmak amacı ile edebi eserler ortaya koymuştur.1883 yılında Kırım'da çıkardığı "Tercüman-ı Ahval-ı Zaman" adlı gazete de Rusya Türklerinin milli bilincini uyandırmaya çalışmıştır (Eşki,2016: 35).Türkler arasında "dilde, fikirde ve işte birlik" sloganını yaymaya çalışan İsmail Gaspıralı yazılarında her daim İstanbul Türkçesi kullanmaya özen göstermiştir. Kendisi bir milleti millet yapan unsurların dil ve kültür birliği olduğu düşüncesinden yola çıkmış, Türk dilinin yabancı unsurlardan ayıklanması için çaba göstermiştir. Türklerin ortak bir çatı altında birleşmesi gerektiğine inanan bir düşünce adamı olarak, kendisi hayatını şu şekilde özetlemiştir : " 63 yıllık ömrümün 33 senesini Türklerin uyanması için sarf ettim. Milletimin selameti için ne gerekiyorsa onu yaptım." (Saray,1993: 78).

Türk tarih yazımının temellerini atmış olan Zeki Velidi Togan 1890 yılında Başkurdistan'da doğmuştur. Türk Ocağı'nda Türklerin tarihi üzerine konferanslar vermeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye'de bir Tarih Araştırma Enstitüsü kurulması konusunu gündeme getiren kişi olmuştur. Rusya'dan gelen diğer vatansever Türk aydınları gibi Türk Yurdu, Yurt Bilgisi ve Orhun gibi dergilerde yazılar yazarak milli şuurun uyanmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. Türkler arasında kültürel birliğin sağlanmasının çok önemli olduğunu her daim vurgulamıştır. "Türk" milletini tanımlarken, Türk dilinde konuşan ve hatta dilini unuttuğu halde milli bilincini koruyanları da tanımın içine almaktadır. Türkiye Türklerinin Türklük konusunda en şuurulu olduklarını da ifade etmiştir (Çaycıoğlu, 2021: 35).

Dağlık Karabağ bölgesinde 1869 yılında doğan Ahmet Ağaoğlu, Azeri Türklerine ve tüm Türk dünyasına milli bir şuur kazandırma ve yüksek bir yaşam standardına kavuşturma adına düşüncelerini hem Türkçülük hem de Batıcılık temelinde sentezlemiş önemli bir düşünürdür. Türk milliyetçiliği sebebi ile Malta'da tutuklu olarak bulunduğu yıllarda "Üç Medeniyet" adlı eserini kaleme almıştır. Millî mücadele yıllarında Ankara hükümetinin İstanbul hükümeti karşısında meşruiyetini güçlendirmek için Hâkimiyet-i Milliye'nin genel yayın yönetmenliğini de yapmıştır. Bu bağlamda, yeni Türk Devletinin kuruluşunda da önemli rol oynayan bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir (Sadoğlu,2011: 35).

Bu bağlamda Türkçülük fikrine ömrünü adayan önemli düşünür ve devlet adamları arasında son olarak Mehmet Emin Resulzade'den söz etmek gerekmektedir. Kendisi 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin temellerini atmış önemli bir devlet adamıdır. "İnsanlara hürriyet, millete istiklal" düşüncesi ile yola çıkan Resulzade, Çarlık Rusya'sının Türklere karşı olan asimile politikaları ile mücadele etmiş, bu bağlamda yazılarını Yeni Kafkasya Dergisi'nde yayınlamıştır (Muradov,2018: 1524-1547).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bir kurtuluş çaresi olarak görülen Türkçülük fikri ve onun inşası konusunda aydın ve devlet adamlarının payı büyük olmuştur. Kendilerinin düşüncelerini yaymak amacı ile kurdukları derneklerin ve yayınladıkları dergilerin, düşüncelerini yaymak ve milli bilinci uyandırmak konusundaki çabaları da oldukça önemlidir. Tablo 1'de gösterilen Türkçülüğün bir kimlik olarak inşasında II. Meşrutiyet'ten itibaren kurulmuş dernekler ve yayımlanan dergiler II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük düşüncesinin örgütlü bir hal aldığı göstermektedir. Bu yeni kimlik inşası sürecinde daha çok Türk tarihini aydınlatan dergiler ve kitaplar çıkarılmıştır.

Tablo 1. 1908-1920 Yılları Arası Dernekler ve Yayın Organları.

Dernek	Yayın Organı
Türk Teavün Cemiyeti	Birlik Gazetesi
Türk Derneği	Türk Dergisi
Türk Yurdu Cemiyeti	Genç Kalemler
Türk Ocağı	Türk Yurdu
	Büyük Emel
	Halka Doğru
	Türk Duygusu
	Türk Sözü
	Büyük Mecmua

Kaynak: Polat, 2011.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Ziya Gökalp öncülüğünde kurulan Türk Ocağı Derneği, Türk milliyetçiliği fikrinin inşası konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Kuruluş amacı olarak “Türklüğe fayda sağlamak ve milli kimliğe hizmet etmek” ifadesinin kullanıldığı Dernek Türkçü aydınların bir araya geldiği bir düşünce mekânı haline gelmiştir. Kuruluş amaçlarına ulaşmak için Türk Ocağı Derneği, kulüpler açmış, dersler vermiş, konferanslar düzenlenmiş, kitap ve dergiler yayınlamıştır. Millî kültürü yeniden diriltmek ve korumak için iktisadî teşviklerde bulunmasının yanı sıra, millî kurumların kurulması içinde çalışmalar yürütmüştür (Ölçekçi, 2020: 664-690).

1910 yılından başlayarak iki yıl boyunca yayın hayatını sürdürmüş Genç Kalemler dergisinin en temel hedefi Türk dilini kurtarmaktı ve bu şekilde vatanın kurtulacağı düşünülüyordu. Ali Canip ve Ömer Seyfettin’in öncülük ettiği Selanik kökenli bu hareket halkın ve aydın kesimin arasındaki dil farkını ortadan kaldırmak istiyordu (Özyurt, 2005: 53). Yani Genç Kalemler ile Türkçe’ye yapılan vurgu, vatanın ve milletin kurtuluşuna yapılan bir katkıydı. Ayrıca dil toplumdaki en önemli iletişim aracı olarak aidiyet duygusunu ve beraberlik duygusunu oluşturmada en önemli etkendi. Zira dil, imparatorluktan ulus devlete geçişte kolektif kimliğin oluşumu öncelikle dil birliği ile mümkündü.

5. Sonuç

Sosyal inşacılık devlet ve birey arasındaki değişebilen sosyal ilişkiye vurgu yapan önemli bir teoridir. Sosyal inşacılık teorisi içerisinde en önem arz eden temel kavramlardan biri kimlik kavramıdır. Kimlik toplumsal olarak inşa edilen bir kavramdır ve tarihsel süreç içerisinde değişiklikler gösterebilir. Kimlik bireysel veya toplumsal olabilir. Toplumsal kimlik sınırlı bir toprak parçası içerisinde yaşayan insan topluluğunun ortak dil, din, tarih ve değerler gibi nedenler temel alınarak oluşturulan kolektif bir kimliktir ve devletlerin ilgi alanına giren daha çok bu kolektif kimlik olmuştur.

Fransız ve Amerikan devrimleri sonrasında ortaya çıkan ulus devletler kolektif bir kimlik üzerine inşa edilmişlerdir ve bu daha çok ortak ulus üzerinden gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun da son dönemlerinde kolektif kimlik yaratmanın hayati önemini

kavrayan aydın ve düşünürler Osmanlılık fikrini ortaya atmışlar ve bütün tebaayı Osmanlı kimliği adı altında birleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Balkan Savaşları sonrası ülkede azınlıkların ayrı devlet kurma çabaları başarılı olmaya başlamış, Osmanlılık fikri ortak Müslüman kimliği çabası olan İslamcılık ile değiştirilmiştir. İslamcılık düşüncesinin ortak bir kimlik yaratma konusunda başarılı olamadığı Müslüman coğrafyalarda çıkan isyanlar neticesinde de görülünce, Türkçülük en eski ve en köklü akım olarak ülke siyasetinde boy göstermeye başlamıştır.

Jön Türkler ve çoğunlukla onların kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin neredeyse resmî ideolojisi haline gelen Türkçülük halk ve düşünürler arasında kendine daha geniş bir yer bulmuştur. Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin gibi düşünürlerin Türk dilini sadeleştirme, Türk kültürünü yeniden diriltme çabaları bu anlamda oldukça önemlidir. Sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde değil, Türklerin yaşadığı diğer coğrafyalarda yetişen aydınlar, Türkçülük düşüncesine hizmet ederek, millî bilinci uyandırmak çabasına girmişlerdir. Özellikle Çarlık Rusya'sının egemenliği altında yaşayan Türklere uygulanan asimilasyon propagandaları, ileri görüşlü olan Türk aydınlarının dikkatini çekmiş, bunun için milli birlik şuurunu diriltmek için büyük mücadeleler vermişlerdir. Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Zeki Velidi Togan, Ahmet Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzade gibi aydınlar, dünyanın neresinde olursa olsunlar Türklerin, Türklüklerini kaybetmemeleri gerektiği düşüncesi üzerinden yola çıkmışlardır. Rusya'daki faaliyetlerini yürüttükten sonra Anadolu'ya da gelen bu düşünürler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında milli kimliğin yeniden inşası sürecinde de önemli rol oynamışlardır.

Birçoğu Türkçü aydınlar tarafından kurulan, Türkçülük fikirlerini yaymak ve kolektif bilinci o şekilde inşa etmek için kurulan dernekler ve çıkarılan dergiler toplumda da ses getirmiştir. Vatan ve millet sevgisinin gelişmesi için bu yayınlarda makaleler, marşlar ve şiirler ortaya konmuştur. Memleketin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesinin Türklüğün yükseltilmesinden geçtiği fikri bu dernek ve yayın organlarının varlık nedeni olmuştur. Bütün bu çabalar neticesinde, Türkçülük hareketinin diğer fikirlere nazaran daha etkili olduğu, Cumhuriyet kurulduğunda da oluşturulmaya çalışılan kolektif bilince yansımından bellidir. Bu bağlamda baktığımızda Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan bazı araştırmalar ve uygulamalar Türklük bilincini oluşturmak üzerine yapılmıştır. Ayrıca birçok Türkçü aydınının Cumhuriyet'in kurucu kadrosunda birer kanaat önderi olarak yer almaları, Türkçülük fikrinin önemini bir daha ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

- Adler, E. (2013). Constructivism in international relations: sources, contributions, and debates. *Handbook of international relations*, 2, 112-144.
- Akçura Y. (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alpay, E. (2019). *Sosyal inşacılık kuramı çerçevesinde Türk ve Bulgar kimliği*. İstanbul: Hiperlink Yayıncılık
- Alpman, P. S. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28.
- Atasoy, F. (2019). Osmanlı'nın dağılmasını engelleme çabası olarak üç siyasi fikir hareketi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (45), 1-21.
- Corbin, J.ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage

- Çaycıoğlu, S. O. (2021). Zeki Velidi Togan'ın Fikri Gelişimi, Türk Birliği Fikri ve Türk Yurdundaki Yazılarına Göre Tarihiçiliği. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 128(252), 53-70.
- Eşki, M. A. (2016). Türk milliyetçiliğinin oluşum sürecinde Osmanlı dışı unsurların etkisi; Rusya Örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 16-37.
- Finnemore, M. (1996). Constructing norms of humanitarian intervention. *The culture of national security: Norms and identity in world politics*, 153.
- Georgeon, F. (1980). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları
- Guibernau, M. (2004). *Catalan nationalism: Francoism, transition and democracy*. Routledge.
- Gürsoy, Ş.ve Çapçioğlu, İ. (2006). Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 89-98.
- Heywood, A. (2011). *Küresel Siyaset (Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir)* Ankara: Adres Yayınları
- Jung, H. (2019). The evolution of social constructivism in political science: past to present. *SAGE Open*, 9(1), 1-3.
- Karakaş, M. (2006). Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği. *Doğu Batı Dergisi* 9(38), 64.
- Karpat, K. H. (2002). *Studies on Ottoman social and political history: Selected articles and essays (Vol. 81)*.
- Karpat, K.H. (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Ankara: İmge Yayınevi
- Katzenstein, P. J. (2003). Small states and small states revisited. *New political economy*, 8(1), 9-30.
- Köroğlu, E. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Köseoğlu, N. (1996). *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık
- Küçük, M. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era, *International Studies Quarterly*. Vol. 33. No., 1989, 235-254.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Metin Kıratlı*, Ankara: TTK Yayınları
- March, J. G., and Olsen, J. P. (2005). Elaborating the "new institutionalism". In *The Oxford handbook of political science*. *American Political Science Review*, 77: 281–97.
- Muradov, N. (2018). Mehmet Emin Resulzade'nin "İnsanlara hürriyet, milletlere İstiklal!" söyleminin analiz denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1524-1547.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul: Tercüman Müessesesi Yayınları
- Onuf, N. and Klink, F. F. (1989). Anarchy, authority, rule. *International Studies Quarterly*, 33(2), 149-173.
- Ortaylı, İ. (1999). Osmanlı Kimliği, *Türk Yurdu*, 19(143), 21-27
- Ortaylı, I. (2010). *Studies on Ottoman transformation*. Gorgias Press.

- Ölçekçi, H. (2020). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Ocağı'nın Ankara'daki faaliyetleri ve kapatılması meselesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4), 664-690.
- Özdil, M. (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 28(3), 384.
- Özyurt, C. (2005). Dilde ve edebiyatta uluslaşma: Genç kalemler ve yeni lisan hareketi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(5), 53-79.
- Polat, N. H. (2011). II. Meşrutiyet Devrinde Türkçü Yayın Organları. *Türk Yurdu Dergisi*, (284).
- Sadoğlu, H. (2011). Ahmet Ağaoğlu: Bir Türkçünün Trajik Öyküsü. *Türk Yurdu Dergisi*, 100 (281), 1-35
- Saray, M. (1993). Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk dünyasında dil ve kültür birliği. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(35), 217-244.
- Seyfettin, Ö (1971). *Ameli Siyaset*, hzl. Sakin Öner, İstanbul: Göktuğ Yayınları.
- Smith, A. D. (1989). The origins of nations. *Ethnic and racial studies*, 12(3), 340-367.
- Taş, K., ve Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı dönemi batıcılık, İslamcılık, Türkçülük fikir akımları ve din. *Dini Araştırmalar*, 22(56), 463-488.
- Uzun, T. (2010). Osmanlı döneminde Türk milliyetçiliği ideolojisinin kaynakları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 253-267.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46(2), 391-425.
- Wicker, H. R. (2020). *Rethinking nationalism and ethnicity: the struggle for meaning and order in Europe*. Routledge.
- Yurdigül, Y. (2007). Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusu ve ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunumu. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi SBE.